

Sveobuhvatan sustav općenarodne obrane kakav je postojao u Jugoslaviji, u tranziciji na kapitalizam pao je na listi prioriteta. Stoga su kao recidivi prošlog sustava odbačene do tad postojeće organizacijske osnove. Obustavom masovne edukacije te kasnije mjerama štednje nestalo je i stručnjaka. Usitnjavanjem sustava pojavio se i problem nadležnosti, dok se privatizacijom umjesto održavanja počeo pojavljivati cijeli novi set problema.

Jedan od televizijskih priloga o civilnoj zaštiti započinje zanimljivim podatkom: "Da je hladnoratovske 1983. godine došlo do vazdušnog napada, ranjene bi samo u Beogradu spasavalo više od 300.000 ljudi obučeni za civilnu zaštitu."

U usporedbi sa prizorima devastacije koje su poplave iz maja 2014. godine ostavile iza sebe, a tokom koje je građane i imovinu branilo tek 1500 obučeni spasilaca, ova brojka gledaocima mora zvučati veoma impozantno. Van ovih retkih prilika kada, nakratko, civilna zaštita postane vruća tema, javnost u Srbiji slabo je upoznata sa problemima vezanima za ovu oblast, a vlasti se istom bave sporadično, najčešće pred "veliku kišu" ili neposredno nakon nje.

Civilna zaštita predstavlja organizovani državni odgovor na različite vrste opasnosti koje ugrožavaju ljude, životinje, životnu sredinu i kulturna dobra, u mirnodopskim i ratnim uslovima. Prema važećim zakonima u Srbiji, ovim sistemom rukovodi Uprava za civilnu zaštitu koja je deo Sektora za vanredne situacije, a koji je pak u sklopu Ministarstva unutrašnjih poslova. Deo obaveza i nadležnosti imaju i lokalne samouprave kao i druge organizacije poput vatrogasne i druge hitne službe. U slučaju proglašenja vanredne situacije na različitim se organizacionim nivoima formiraju i razni štabovi.

Izostanak edukacije

Današnji sistem civilne zaštite u mnogome se razlikuje od onog koji je postojao u socijalističkoj Jugoslaviji. Akcenat u doba samoupravnog socijalizma bio je na društvenom konceptu opštenarodne odbrane, u kojem su sve lokalne samouprave imale mnogo više nadležnosti, moći ali i finansijskih sredstava. Tada su u jedinstvenom sistemu odbrane i zaštite bili vojska, policija, teritorijalna odbrana, Službe posmatranja i obaveštavanja, državni organi, zdravstvene institucije, meteorološke organizacije, preduzeća, pojedinci itd. Takav sistem obeležavala je masovnost, redovno vršenje obuke i integrisanost u celokupni školski sistem.

Stručnjaci čiji se glas može čuti u ovim retkim situacijama saglasni su da civilnoj zaštiti u Srbiji nedostaje mnogo toga. Na prvom mestu ističu manjak edukacije stanovništva i obuke većeg broja spasilaca. Pomenutu brojku od 300.000 obučeni ljudi oni postavljaju u kontekst razvijenosti sistema civilne zaštite socijalističke Jugoslavije koji je prema njima odbačen i zapušten iz ideoloških razloga tokom devedesetih pošto je viđen kao recidiv starog sistema.

Međutim, upravo je ekstenzivna edukacija stanovništva u periodu SFRJ (kroz predmet Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita - ONO i DSZ) predstavljala temelj izgradnje sistemski planirane zaštite stanovništva.

Nedostatak edukacije i obuke tek su jedan u nizu problema s kojima se suočava civilna odbrana u Srbiji. Nedovoljna budžetska izdvajanja za angažovanje i obuku ljudstva, nedostatak sredstava za prevenciju, uzbunjivanje, i zaštitu, kao i kompleksna struktura upravljanja službama zaštite predstavljaju ozbiljne probleme za ovu oblast pa tako i ne čudi da se diskusija o njima u javnosti pojavljuje samo u slučajevima krajnje nužde.

Pitanja nadležnosti

Sveobuhvatni koncept jugoslavenske opštenarodne obrane u tranzicijskom je periodu "prevaziđen" kao preglomazan i skup s tvrdnjama da je sam sebi svrha. Postepeno smanjivanje budžeta, robnih rezervi koje su postojale (hrana, lekovi), ukidanje radnih mesta vodili su ka devastiranju sistema civilne zaštite kakav je postojao u Jugoslaviji. Tek donošenjem Zakona o vanrednim situacijama 2009. godine civilna zaštita u Srbiji ulazi u period ponovnog sistemskog uređenja. U skladu s tim zakonom, usvojen je i Zakon o zaštiti od požara, a kasnije i Nacionalna strategija zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama i niz uredbi među kojima i Uredba o formiranju štabova za vanredne situacije.

Zakon prepoznaje formiranje jedanaest specijalizovanih jedinica civilne zaštite, usklađenim s normama i propisima EU, ali sve one nisu ni devet godina nakon donošenja ovih regulativa formirane. Jedan od primarnih ciljeva Zakona i Nacionalne strategije bilo je formiranje telefonske linije 112 koji bi bio centar za hitne pozive. Broj jako dugo nije bio u funkciji, iako je veliki deo budžetskih sredstava odvajan za njegovo formiranje i održavanje sistema. Predviđa se i sistemski edukacija stanovništva, a na prvom mestu dece u osnovnim i srednjim školama, što još uvek nije sprovedeno.

Jedna od osnovnih zamerki ovom Zakonu jeste pitanje nadležnosti. Međunarodne organizacije, kao i EU, savetuju osnivanje posebnog tela (ministarstva, agencije ili direkcije) koje bi rukovalo ovom oblašću radi efikasnijeg upravljanja i raspoređivanja budžeta kao i bolje prevencije i bržeg i adekvatnijeg reagovanja po pitanjima zaštite i sanacije. Kako tako nešto nije sprovedeno u delo, nadležnosti i koordinacija u rešavanju vanrednih situacija su često kontradiktorne i neizvodljive u praksi, a dodatno se komplikuje i izdvajanje budžetskih sredstava za potrebno ljudstvo i resurse.

Od masovnih sektorskih otpuštanja do manjka ljudstva

Aktuelnom zakonskom uređenju civilne zaštite prethodilo je odstranjivanje navodnih viškova zaposlenih u ovoj oblasti. Iz Ministarstva odbrane, koje se tada staralo i o sektoru civilne zaštite, 2005. godine otpušteno je 5300 ljudi od kojih je više od polovine bilo zaduženo

upravo za ovu oblast. Takve "uštede" u vojnom budžetu su u znatnoj meri ugrozile i mogućnost daljeg uređenja i upravljanja civilnom zaštitom.

Prema aktuelnim propisima Srbija bi trebala da ima jednog obučenog pripadnika sektora civilne zaštite na 1000 stanovnika, odnosno oko 8000 stalno angažovanih u Sektoru za vanredne situacije MUP-a. Sudeći po različitim informacijama do kojih je moguće doći ta brojka još uvek nije ni približno dostignuta.

Koliki je nedostatak u ljudstvu najbolje se moglo videti tokom poplava 2014. godine o čemu je Bilten već pisao. Nedostatak adekvatno obučenih i opremljenih jedinica koje bi koordinisale rad velikog broja civila koji su dobrovoljno pružali pomoć u odbrani od poplava vodio je ka haotičnim akcijama i lošem angažovanju infrastrukture, alata i mehanike potrebne u ovim situacijama.

Nedostatak ljudstva primetan je i na lokalnom nivou, odnosno u opštinama koje bi trebale da formiraju jedinice civilne zaštite opšte namene. Ove jedinice bi trebale da čine građani koji dobrovoljno u njih ulaze, odnosno ne postoji nikakva zakonska obaveza za učestvovanje u ovom radu, edukaciji i obuci. Tako pojedine opštine uredbama smanjuju broj odbora i jedinica o kojima bi trebale da se staraju iako su prethodno napravljeni planovi sačinjeni na osnovu istraživanja i podataka iznetih u Nacionalnoj strategiji zaštite i spasavanja u vanrednim situacijama. Manjak angažovanih ljudi naročito je primetan u seoskim sredinama u kojima je infrastruktura nedostatna, a koje su bila i najugroženija usled mnogih nepogoda. Nepostojeća preventiva

Deo ovog problema, u slučajevima proglašenja vanredne situacije, država može "nadomestiti" mobilizacijom radno sposobnog stanovništva što je predviđeno Zakonom o vanrednim situacijama. Na primeru poplava iz 2014. godine mogli smo videti da su se građani samoorganizovali i bez ikakvog poziva na mobilizaciju, a to su učinili upravo usled neadekvatne reakcije institucija. Iako je njihova uloga tada bila izuzetno značajna ozbiljna sistemsko uređenje civilne zaštite bi moralo da podrazumeva i mnogo širu edukaciju stanovništva o problemima prevencije, zaštite i odbrane od nepogoda, kako bi oni koji žele da pomognu drugima i sami bili sigurni a drugima korisniji.

Okolnosti pod kojima je 1500 umesto 8000 obučenih spasilaca učestvovalo u odbrani i spašavanju tokom poplava 2014. godine postaju mnogo jasnije ukoliko se baci makar i mestimičan pogled na budžet opredeljen za civilnu zaštitu. Od planirane 6.4 milijarde dinara za period od 2011. do 2015. godine Sektoru za vanredne situacije je odobreno svega 1.8 milijarde dinara, dok je procenjena šteta samo od majskih poplava 2014. godine iznosila 220 milijardi dinara, odnosno 1.8 milijardi evra. Devastirajuće posledice ovih poplava ne bi mogle biti minimalne, ali procene stručnjaka su da svaki uloženi dinar u sistem zaštite

smanjuje 10 dinara štete od nepogoda.

Veća ulaganja u sistem civilne zaštite su svakako nužna i nesumnjivo bi smanjila štetu usled prirodnih nepogoda, no kada se u obzir uzmu nepogode koje su se poslednjih godina dogodile na teritoriji Srbije jasno je da se one ponavljaju te da je potrebno mnogo više ulaganja u sisteme prevencije kako bi se umanjili rizici od štete.

Od ekonomskog do ideološkog pitanja

Početakom 2017. godine led je, kako se to kaže, "okovao" Dunav. Kada je krenulo otapanje, sante leda su na Zemunskom keju uništile nekoliko marina lomeći svojom silom čamce, brodiće i splavove. Ujedno su se neki posetioci ove gradske turističke zone našli zarobljeni na splavovima koji nisu prekidali svoj redovni ugostiteljski rad, dok su neki meštani ugrožavali sopstvene živote u pokušajima da iz leda izbave labudove. Sreća, takvih nije bilo puno pa ni spasioci nisu imali mnogo intervencija. Svima je ostalo da posmatraju kako se led povlači i lomi sve pred sobom.

Materijalna šteta je velika, a isto se ponovilo i 2012. godine. Iako led tokom zimskog perioda u slivu Dunava nije retkost, činjenica da je u Srbiji led prekrrio celu površinu ove reke ne govori toliko o izuzetno hladnoj zimi koliko o neadekvatnom reagovanju nadležnih institucija. Kako led ne bi potpuno zatvorio tok reke potrebno je da ledolomci rade svoj posao, 2012. godine je to pokušalo tri broda za ove namene koji su bili u vlasništvu državnih brogarskih preduzeća, prethodne godine je to bio samo jedan. Ipak, ledolamac "Greben", jedini preostali u javnom vlasništvu, ne može se sam izboriti sa ledom na čitavom toku Dunava kroz Srbiju.

Privatizacija vodoprivrednih preduzeća i posledično loše održavanje rečnih tokova i obaloutvrda značajan su faktor u razmeri štete koje za sobom ostavljaju poplave. Iako su razmere štete koje su poplave u maju 2014. ostavile daleko najveće poslednjih decenija, izlivanje velikih rečnih tokova ili bujične poplave su gotovo redovna pojava u Srbiji. Kako bi se smanjio uticaj ovih nepogoda potrebno je mnogo više ulaganja u sam vodoprivredni sistem, pa tek onda i u civilnu zaštitu.

Stručnjaci veruju da je moguće ponovo izgraditi sistem civilne zaštite kakav je postojao i u Jugoslaviji, kažu da su to uradile i druge nekadašnje republike tako što su tu oblast "očistile od ideologije". Ako je tako nešto i moguće, ostaje pitanje o tome kakvo bi mesto takva civilna zaštita imala u ideologiji države koja decenijama zanemaruje jednu od svojih primarnih funkcija, onu ulaganja u zaštitu javnog sektora, sopstvenih resursa i građana te na volontere prebacuje obavezu održavanja sustava poput ovih za obranu od prirodnih katastrofa.

Izvor: bilten.org